

SOĞUK SAVAŞ'TA AVRUPA DONANMALARI: STRATEJİK KÜLTÜR, UZMANLAŞMA VE İTTİFAK DİNAMİKLERİ

Mesut ÖZEL¹

Özet

Soğuk Savaş döneminde Avrupa donanmaları, geleneksel olarak süper güç rekabetinin gölgesinde kalmıştır. Bu makale, stratejik kültür teorisi çerçevesinde, İngiltere, Fransa ve Almanya örneklerinden hareketle Avrupa deniz gücünün dönüşümünü analiz etmektedir. Çalışma, bu donanmaların NATO içindeki uzmanlaşma ve kuvvet yapılanmasının, yalnızca ittifak talepleri ve kaynak kısıtlarıyla değil, aynı zamanda derin tarihsel kökleri olan ulusal stratejik kültürlerle şekillendiğini savunmaktadır. İngiltere'nin Denizaltı Savunma Harbi'nde uzmanlaşması, Fransa'nın bağımsız caydırıcılık arayışı ve Almanya'nın ittifak odaklı savunmacı yaklaşımı, bu farklı kültürel temellerin somut yansımalarıdır. Avrupa donanmaları niceliksel olarak daha zayıf olsalar da, uzmanlaşma ve iş birliği yoluyla Batı'nı deniz gücüne uzmanlaşma ve çok uluslu iş birliği yoluyla, Batı'nın deniz gücüne niteliksel ve vazgeçilmez katkılar sağlamış ve Soğuk Savaş'ın deniz dengesinde kritik bir denge unsuru işlevi görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Avrupa Donanmaları, Stratejik Kültür, Uzmanlaşma, İttifak Dinamikleri.

EUROPEAN NAVIES IN THE COLD WAR: STRATEGIC CULTURE, SPECIALIZATION, AND ALLIANCE DYNAMICS

Abstract

During the Cold War, European navies were traditionally overshadowed by superpower competition. This article analyzes the transformation of European naval power within the framework of strategic cultural theory, based on the examples of England, France and Germany. The study argues that the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce), İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Email: mesut.ozel@kent.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8577-6750.

specialization and force structure of these navies within NATO are shaped not only by alliance demands and resource constraints, but also by national strategic cultures with deep historical roots. Britain's specialization in Anti-Submarine Warfare, France's pursuit of independent deterrence, and Germany's alliance-driven defensive approach are tangible reflections of these distinct cultural foundations. Although the European navies were quantitatively weaker, they made qualitative and indispensable contributions to the naval power of the West through specialization and cooperation, and served as a critical balancing element in the maritime balance of the Cold War.

Keywords: Cold War, European Navies, Strategic Culture, Specialization, Alliance Dynamics.

Giriş

Soğuk Savaş'ın tarih yazımı, uzun süredir Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyetler Birliği arasındaki stratejik karşılaşmaya odaklanan ikili bir anlatıya hâkim olmuştur. Bu geniş literatür içinde, deniz ortamı da sıklıkla süper güçlerin deniz rekabeti perspektifinden ele alınmış; ABD Donanması'nın uçak gemisi muharebe grupları ve balistik füze denizaltıları, Sovyetler Birliği'nin devasa denizaltı filosu ve gelişmekte olan açık deniz kabiliyetleriyle karşı karşıya getirilmiştir. Bu nedenle, Avrupa ülkelerinin deniz kuvvetleri, çoğu zaman Amerikan önderliğindeki ittifakın yardımcı güçleri olarak görülerek akademik analizin sınırlarına itilmiştir (Till, 2009).

Ancak bu bakış açısı, Avrupa donanmalarının Soğuk Savaş'ın deniz ortamını şekillendirmede oynadığı kritik ve karmaşık rolleri gözden kaçırmaktadır. Nicelik olarak süper güçlerle boy ölçüşmemelerine rağmen, bu donanmalar Batı'nın savunma mimarisinin vazgeçilmez bir unsurunu oluşturmuştur. Bu makalenin ele aldığı temel soru, bu donanmaların yalnızca *ne* gibi roller üstlendiği değil, aynı zamanda ezici süper güç hakimiyeti ve önemli iç kısıtlar karşısında *nasıl* ve *neden* bu spesifik, genellikle son derece uzmanlaşmış kuvvet yapılarını geliştirdikleridir. Avrupa ülkeleri, ittifak entegrasyonunun çelişen taleplerini, ulusal stratejik

gelenekleri ve ciddi kaynak kısıtlamalarını nasıl yönetti ve hem etkili hem de siyasi olarak sürdürülebilir donanmalar inşa etti?

Bu soruları yanıtlamak için bu makale, birincil teorik çerçeve olarak Stratejik Kültür kavramını kullanmaktadır. Stratejik kültür -- bir ulusun tarihsel deneyimlerinden, coğrafi konumundan ve siyasi kültüründen türeyen bir dizi paylaşılan inanç, varsayım ve davranış biçimi olarak tanımlanır -- benzer dış tehditlerle karşı karşıya kalan devletlerin neden farklı askeri tepkiler geliştirdiğini açıklamak için güçlü bir çerçeve sunar (Johnston, 1995). Analizi, gemi sayıları ve anlaşmaların ötesine taşıyarak, ulusal kimlik, tarihsel travma ve siyasi seçim alanına getirir.

Bu teorik yaklaşım, büyük Avrupa deniz güçlerinin gelişimde farklı hareket tarzlarını seçtiğini anlamak için gereklidir. Birleşik Krallık için stratejik kültür, Atlantik Savaşı'ndaki yıpratıcı deneyimi ve mali tükenmişliği ile küresel bir güç olarak gerileme kültürüdür; bu da onu, NATO çerçevesinde Denizaltı Savunma Harbi'ne (DSH) pragmatik bir şekilde uzmanlaşmaya ve ABD ile "özel ilişkiyi" pekiştirmeye yöneltmiştir. Buna karşılık, Fransa'nın işgalle yaşadığı aşağılanma ve büyüklük (*grandeur*) arzusuyla şekillenen stratejik kültürü, NATO içinde sürtüşmeye yol açılrsa da bağımsız bir caydırıcılık ve güç projeksiyon kabiliyetlerine odaklanan dengeli bir donanma geliştirmesine neden oldu (Gürdeniz, 2015). Federal Almanya Cumhuriyeti için ise, stratejik kültürü, savaş sonrası kimliği olan *Bündnispartner* (ittifak ortağı) olma, cephe hattındaki coğrafi konumu ve geçmişinden kalan miras tarafından tanımlandı; bu da onu, kıyı savunması, mayın harbi ve Baltık Denizi kontrolüne odaklanmaya ve bu odaklanmayı NATO'nun bölgesel ihtiyaçlarına mükemmel uyacak şekilde yapılandırmaya yöneltti (Gray, 1999).

Avrupa deniz gücünün dönüşümünü incelerken, "küçük donanma" kavramının kendisini sorgulamak gerekir. Basil Germond'un (2008/2016) belirttiği gibi, "küçük donanma" ifadesi, sınıflandırmanın tarafsız bir eylem olmadığını; kategoriler ve

hıyerarşiler yarattığını göstermektedir. Bu makale, Avrupa donanmalarının Soğuk Savaş'tan günümüze bu hıyerarşik yapı içindeki konumlanışlarını ve yaşadığı ikilemleri incelemektedir.

Bu çerçeve doğrultusunda, bu makale aşağıdaki temel araştırma sorularına cevap aramaktadır:

1.İttifak yükümlülüklerinin (esas olarak NATO'ya), farklı ulusal stratejik kültürlerin ve savaş sonrası kaynak kısıtlamalarının kesişimi, Soğuk Savaş boyunca kilit Avrupa donanmalarının kuvvet yapısını ve stratejik önceliklerini nasıl şekillendirdi?

2.Avrupa donanmaları, uzmanlaşma ve çok uluslu iş birliği yoluyla, süper güçlere kıyasla niceliksel yetersizliklerini telafi edecek niteliksel avantajlar yaratmayı nasıl başardı ve bunun Soğuk Savaş'ın genel donanma dengesi üzerindeki birikimli etkisi ne oldu?

Makale, Avrupa donanmalarının NATO tarafından atanmış bir rolü pasif olarak kabullenmediğini savunmaktadır. Aksine, kendi benzersiz stratejik kültürlerinin süzgecinden geçirerek ittifak baskılarına seçici bir şekilde uyum sağlayan aktif aktörler olduklarını öne sürmektedir. Bu süreç, Batı ittifakının genel etkinliğini artıran karmaşık, eşgüdümsüz olsa da bir iş bölümü ile sonuçlandı. İngiliz ve Fransız nükleer caydırıcılığında Hollanda'nın DSH uzmanlığına ve Alman mayın temizleme becerisine kadar, özgün ancak yüksek kaliteli kabiliyetler geliştirerek Avrupa donanmaları kendilerini vazgeçilmez kılmayı başardı. Atlantik köprüsünün açık kalmasını sağladılar, Sovyet filosunu üs bölgelerinde (*bastion*) tutmayı başardılar ve nihayetinde Soğuk Savaş'ta etkili deniz gücünün, niceliksel üstünlük kadar niteliksel uzmanlaşma ve siyasi dayanışma ile de ilgili olduğunu kanıtladılar.

İkinci Dünya Savaşı Mirası: Avrupa Deniz Gücünde Zorunlu Bir Sıfırlama

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın deniz gücü dengesini temelden sarstı ve Soğuk Savaş döneminde inşa edilecek olan yeni deniz

yapılanması için zorunlu bir sıfırlama noktası oluşturdu. Bu miras, yalnızca fiziksel kayıplar veya teknolojik sıçramalardan ibaret olmayıp, aynı zamanda Avrupa devletlerinin küresel konumlarına, ekonomik kaynaklarına ve stratejik önceliklerine dair köklü bir yeniden değerlendirmeydi. Bu savaşın Avrupa deniz kuvvetleri üzerindeki en belirgin etkisi, onları bir “açık deniz ve okyanus donanması” olma statüsünden, çoğunlukla bölgesel ve ihtisaslaşmış roller üstlenmeye zorlayan yapısal faktörlerdi.

Savaşın en doğrudan etkisi, başta Birleşik Krallık olmak üzere, Avrupa deniz güçlerini maddi ve insani açıdan tüketmişti. Kraliyet Donanması, savaş sırasında 278 gemi ve yaklaşık 65.000 personel kaybetmiş, personel mevcudu seferberlikle 900.000'e çıkmış olsa da bu çaba ülkenin mali kaynaklarını ağır bir şekilde zorlamıştı (Till, 2009). Bu güç kaybının jeopolitik sonucu, İngiltere'nin ABD'den "üslere karşı muhrip programı" kapsamında destek almak zorunda kalması ve buna karşılık dünya denizlerindeki stratejik üslerinde (Malta, Kıbrıs, Singapur) ABD'ye haklar tanınması olmuş; bu durum küresel deniz hegemonyasının ABD'ye geçişinin somut bir göstergesini teşkil etmiştir (Gürdeniz, 2015: 119-120). Savaşa dünyanın en büyük deniz gücü olarak giren İngiltere, 1945'te ABD'nin Pasifik Donanması'nın yanında sadece bir görev grubu büyüklüğünde kalmıştı. Bu durum, küresel deniz hegemonyasının tartışmasız bir şekilde ABD'ye geçtiğinin somut göstergesiydi. Bu güç kaybı, 1922 Washington Deniz Silahlarının Sınırlandırılması Antlaşması'nda başlayan süreci nihai sonuca ulaştırmış ve İngiltere için artık kendi başına küresel bir deniz gücü olmanın ekonomik olarak sürdürülemez olduğunu göstermişti (Gürdeniz, 2015).

Fransa için savaşın mirası daha da karmaşıktı. Donanması, Mers-el-Kébir'de müttefiki İngiltere tarafından hedef alınmış ve bu olay, Fransız askeri doktrininde derin bir güven krizine ve bağımsız bir savunma politikasına duyulan inancın pekişmesine yol açmıştı (Apatay, 2012). Savaş sonrasında galip devletler safında yer alması

ve Birleşmiş Milletler daimî üyeliği, Fransa'ya bir prestij unsuru sağlasa da, deniz aşırı imparatorluğunun çözülme süreci ve Çinhindi'ndeki savaş, kaynaklarını ciddi şekilde zorluyordu. Bu koşullar, Fransa'nın kendi nükleer caydırıcılığını ve bağımsız projeksiyon gücünü geliştirme kararının arka planını oluşturdu.

Almanya ise, Versay Antlaşması'nın kısıtlamalarını delmeye yönelik Plan Z gibi iddialı programlarına rağmen, savaş sonunda donanmasını neredeyse tamamen kaybetmiş ve topyekûn bir yenilginin siyasi ve ahlaki yükünü taşımak zorunda kalmıştı. Savaş, Alman deniz stratejisine, gelecekteki Federal Almanya Donanması'nın temel karakteristiği haline gelecek olan savunmacı, kıyısız ve ittifak odaklı bir yaklaşımı dayattı. Almanya'nın denizaltı savaşındaki başarısı, Soğuk Savaş'ta kendisine verilecek olan uzmanlık alanlarına (mayın harbi, Baltık'ta kontrol) dair bir ipucu barındırıyordu, ancak bu kez tamamen savunma amaçlı ve NATO çerçevesinde olacaktı.

Son olarak, savaştan alınan teknolojik ve doktriner dersler Avrupa deniz kuvvetlerinin gelecekteki yapılanmasında kritik önemi haizdi. Atlantik Savaşı, denizaltı tehdidine karşı konvoy sisteminin ve Denizaltı Savunma Harbi'nin (DSH) hayatiyetini acı bir şekilde kanıtlamıştı (Lavery, 2013). Uçak gemilerinin Pasifik'teki belirleyici rolü ve Normandiya Çıkarması gibi amfibi harekâtların karmaşıklığı, geleceğin deniz savaşının bileşenlerini açıklığa kavuşturmuştu. Ancak, bu dersleri uygulamaya geçirecek kaynaklar artık büyük ölçüde ABD'nin elindeydi. Avrupalı devletler, bu yeni jeopolitik ve ekonomik gerçeği kabul etmek ve Soğuk Savaş'ın zorluklarına, artık küresel değil, bölgesel ve ihtisaslaşmış deniz kuvvetleriyle yanıt vermek zorunda kaldılar. Bu zorunlu sıfırlama, onları NATO içinde bir "nitelik uzmanlığı" arayışına iten temel dinamiği oluşturdu.

Soğuk Savaş Stratejik Ortamı: Sovyet Tehdidi ve ABD'nin İttifak Stratejisi

Soğuk Savaş'ın deniz cephesi, Avrupa deniz kuvvetlerinin yapılanmasını doğrudan şekillendiren iki baskın dinamik tarafından tanımlanmıştır: Sovyetler Birliği'nin giderek büyüyen deniz kuvvetlerinin yarattığı tehdit ve ABD'nin bu tehdede karşı geliştirdiği, müttefiklerinden belirli katkılar talep eden stratejisi.

Sovyet deniz kuvvetlerinin yarattığı tehdidin evrimi

Sovyet Donanması, II. Dünya Savaşı sonunda büyük ölçüde kıyı savunması ve kara kuvvetlerini destekleme rolüne odaklanmış bir durumdaydı. Lider Josef Stalin'in deniz gücüne bakışı, jeopolitik ve ekonomik gerçeklerle şekillenmişti. Stalin, “bir ordu kurmanın bir donanma oluşturmaktan daha ucuz olduğu” yönündeki ünlü ifadesinde somutlaşan bir anlayışla, ABD ile okyanuslarda boy ölçüşecek bir filo inşası yerine, sınırlı kaynakları ağır kruvazörler ve denizaltılar dahil olmak üzere savunma ağırlıklı bir gemi inşa programına kanalize etmeyi tercih etmişti. Onun döneminde onaylanan planlar, uçak gemilerini dışlamakta ve deniz kuvvetlerinin ana amacını “denizden gelecek saldırılara karşı kıyıları savunmak ve kara kuvvetlerini desteklemek” olarak belirlemişti. Bu savunmacı yaklaşım ve sanayi kapasitesinin sınırları, iddialı gemi inşa programlarının başarısız olmasına yol açmış; örneğin 1945'te onaylanan bir program kapsamındaki 3 hafif kruvazörden sadece biri, 12 muhripten sadece 2'si tamamlanabilmiştir (Yegorova, 2005: 171-172).

Ancak, 1956'da Deniz Kuvvetleri Komutanı olan Amiral Sergey Gorshkov ile birlikte Sovyet deniz stratejisinde önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Kruşçev döneminde nükleer füzeler öncelik kazansa da, Gorshkov etkisiyle Sovyet Donanması giderek "okyanuslara açılan" bir güç haline gelmişti. Bu dönüşümün temel itici gücü, denizaltılardan fırlatılan balistik füzeler (SLBM) aracılığıyla stratejik nükleer caydırıcılık yeteneği kazanma çabasıydı. ABD'den sadece 11 ay sonra, 1960'ta ilk nükleer tahrikli “Hotel” sınıfı denizaltının hizmete girmesi, bu alandaki kararlılığı göstermişti.

1960'lardan itibaren, Akdeniz'deki SOVMEDRON ve Hint Okyanusu'ndaki SOVINDRON gibi daimî deniz görev grupları oluşturularak, Sovyet Donanması küresel bir varlık göstermeye başlamıştı. Sayısal olarak, özellikle denizaltı filosunda (1990'da 209'u nükleer olmak üzere toplam 309 denizaltı) etkileyici bir güce ulaşmıştı. Ancak, bu kuvvetin operasyonel doktrini ve lojistik ağı, hiçbir zaman ABD Donanması'ninkine denk küresel bir müdahale yeteneğine erişememiştir. Sovyet deniz kuvvetleri tehdidi, Avrupa için özellikle, Atlantik konvoy hatlarını kesmeye yönelik çok sayıda, giderek daha sessiz hale gelen denizaltılardan ve Norveç Denizi gibi “üs bölgelerinden (*bastions*)” hareket eden suüstü gemilerinden kaynaklanmıştır (Gürdeniz, 2015).

ABD Deniz Stratejisi ve Müttefiklerden Talepler

Savaş sonrasında muazzam bir deniz gücüyle ortaya çıkan ABD, Sovyetler Birliği'ni “çevreleme (*containment*)” politikası çerçevesinde bir kara gücü olarak sınırlandırmak için bir deniz stratejisi geliştirmek zorunda kalmıştı. Bu stratejinin temel dayanağı, Avrasya anakarasını çevreleyen deniz hatlarına hâkim olmaktı. Bu nedenle, bir okyanusun adını taşıyan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kuruluşu bir tesadüf değildi (Baer, 1996). ABD stratejisi iki temel hedefe odaklanmıştır:

1.Savunma Ağırlıklı Hedef: ABD ile Avrupa'daki müttefikleri arasındaki yaşamsal öneme sahip lojistik destek bağı (Atlantik Köprüsü) güvence altına almak. Bu, Sovyet denizaltılarının Atlantik'teki deniz ulaştırma hatlarına saldırısını önlemek anlamına gelmekteydi.

2.Taarruz Ağırlıklı Hedef: Sovyetler Birliği'ne karşı uzun menzilli darbe yeteneği kazanmak. Bu, denizden nükleer caydırıcılık (denizaltılardan fırlatılan Polaris füzeleri) ve uçak gemilerinden karadaki hedeflere yönelik hava saldırıları yoluyla gerçekleştirilecekti (Grygiel, 2005).

Bu stratejinin başarısı, Avrupalı müttefiklerin iş birliğine bağlıydı. ABD, Avrupa'nın deniz çevresinin kontrolü için Avrupa donanmalarının vazgeçilmez olduğunu görmekteydi. Bu bağlamda ABD'nin müttefiklerinden temel talepleri şunlardı:

1.İhtisaslaşma ve İş Bölümü: ABD, okyanuslardaki yüksek yoğunluklu taarruz operasyonlarına odaklanırken, Avrupa donanmalarından, Avrupa'nın çevre denizlerinde (Kuzey Denizi, Baltık, Akdeniz'in batısı) deniz kontrolünü sağlamaları ve özellikle Sovyet denizaltı tehdidine karşı uzmanlaşmaları beklenmekteydi.

2.Üs ve Liman Erişimi: ABD filosunun Avrupa sularında sürekli varlık gösterebilmesi ve ikmal yapabilmesi için liman ve üs erişimi talep edilmekteydi.

3.Komuta Yapısında Entegrasyon: NATO'nun deniz komuta yapılarının oluşturulması ve bu yapılarda ABD'nin lider konumları üstlenmesi konusunda ısrarcı oldu. Bu durum, özellikle Fransa ile De Gaulle'ün NATO'nun askeri kanadından çekilmesiyle sonuçlanan gerilimlere yol açmıştı.

Ulusal Stratejik Kültürler ve Denizde Uzmanlaşma: İttifak İçinde Özgün Yollar

Soğuk Savaş'ın stratejik çerçevesi, Avrupa donanmaları için ortak bir zemin tanımlasa da her bir donanmanın bu çerçeve içindeki somut yapılanması, derinlerde yatan ulusal stratejik kültürler tarafından şekillenmiştir. Stratejik kültürün, “bir ulusun güvenlik konularını yönetme tarzına yön veren, tarih, coğrafya ve siyasi kültürden kaynaklanan paylaşılan inançlar, davranış kalıpları ve temel varsayımlar bütünü” olduğu düşünüldüğünde (Johnston, 1995:

46), İngiltere, Fransa ve Almanya'nın neden farklı deniz yolları izledikleri netlik kazanmıştır.

Atlantik köprüsünün tutulması, Avrupa'nın güvenliği için hayati öneme sahip olmaktaydı. Avrupa donanmaları, Sovyet tehdidi karşısında deniz iletişim hatlarının (SLOCs) güvenliğini sağlamak ve ABD'nin takviye kuvvetlerinin güvenle ulaşmasına olanak tanımakla görevliydi (Till, 2005: 8).

Donanmaları sınıflandırmak için akademik literatürde başlıca işlevsel kriterler kullanılmıştır. Germond'un (2008: 212-222) derlemesine göre, “Donanma sınıflandırmalarında başlıca kriterler; gemilerin sayısı ve tonajı, coğrafi erişim, görev çeşitliliği... gibi nicel ve nitel göstergelerdir.” Ancak, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bu kriterleri uygulayacak donanmaların kendileri küçülmeye başlamıştır. Stöhs'ün (2018) vurguladığı üzere, “Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden yirmi yıldan fazla süre boyunca, Avrupa'daki deniz kuvvetleri bütçe kesintileri ve önemli ölçüde küçülme tedbirleriyle karşı karşıya kaldı. NATO'nun “Teamwork” ve “Strong Express” gibi büyük ölçekli tatbikatları, yalnızca operasyonel hazırlığı test etmekle kalmamış, aynı zamanda ittifak dayanışmasını pekiştirerek Sovyetlere kolektif iradeyi göstermiştir” (Till, 2005: 23-24).

Birleşik Krallık: Küresel donanmadan NATO'nun DSH uzmanına

Birleşik Krallık'ın stratejik kültürü, bir ada devleti olması, imparatorluk geçmişi ve Atlantik Savaşı'ndaki varoluşsal deneyimiyle şekillenmiştir. Tarihsel olarak denizlere hâkimiyet, İngiltere'nin güvenliğinin ve refahının temel taşı olmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı, bu paradigmayı paramparça etmişti. Savaş, Kraliyet Donanması'na ağır kayıplar verdirmiş ve ülkeyi iflasın eşiğine getirmişti. Bu mali tükeniş, artık tek başına küresel bir deniz gücü olmanın sürdürülemez olduğu anlamına gelmekteydi (Till, 2009).

Bu zorunluluk karşısında İngiliz stratejik kültürü, pragmatizm ve “özel ilişki”ye (*special relationship*) dayalı bir uyum sergilemişti. İngiltere, gücün ABD'ye geçişini kabullenirken, bu ilişkiden azami fayda sağlamaya odaklanmıştır. Bu bağlamda, Kraliyet Donanması'nın birinci önceliği, savaşta neredeyse kaybettikleri Atlantik deniz ulaştırma hatlarını Sovyet tehdidine karşı korumak olmuştur. Bu, onları NATO içinde bir Denizaltı Savunma Harbi (DSH) uzmanına dönüşmeye yöneltti. Bu gerçeklik, 1955 yılında yapılan bir NATO tatbikatında, bir ABD nükleer denizaltısının Müttefik suüstü unsurlarının etrafında tespit edilmeden manevra yapabilmesiyle daha da acil bir hal almış ve Avrupa donanmalarının bu yeni teknolojik tehdide karşı ABD teknolojisine olan bağımlılığını şiddetle ortaya koymuştur (aktaran Till, 2005: 313). Bu uzmanlaşma, sadece bir tercih değil, tarihsel bir dersin ve jeopolitik gerçekliğin sonucu olmuştur. Bu süreç, İngiliz donanmasının Süveyş'in doğusundaki geleneksel rollerinden vazgeçmesi anlamına gelse de aynı zamanda ABD'den nükleer denizaltı teknolojisi (Polaris ve daha sonra Trident füzeleri) elde etmek gibi kritik stratejik ödüller sağlamıştı (Gürdeniz, 2015). Böylece İngiltere, küresel güç statüsünü doğrudan projeksiyonla değil, ABD'nin küresel stratejisindeki vazgeçilmez bir ihtisaslaşmış ortak olarak sürdürmeye çalışmıştır.

Fransa: Bağımsız “büyüklük” arayışı

Fransa'nın stratejik kültürü, İngiltere'ninkinden keskin bir şekilde ayrılmaktaydı. Merkezinde, ulusal bağımsızlık (*indépendance nationale*) ve uluslararası alanda büyüklük (*grandeur*) arzusu yatmaktaydı. Bu kültür, II. Dünya Savaşı'nda yaşanan işgal ve Mers-el-Kébir'e müttefik İngiliz donanmasının saldırısı gibi travmatik olaylarla daha da güçlenmiştir (Apatay, 2012). Bu deneyimler, Fransa'ya, nihai güvenliğin hiçbir müttefike tamamen bağımlı olmaktan geçmediği dersini vermişti. Fransa, “bağımsız savunma” politikası gereği NATO'nun askeri kanadından çekilerek kendi

nükleer caydırıcılığını ve denizden güç aktarma kabiliyetini geliştirmişti. Bu durum, Fransız Donanmasının yapısını şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştu. (Till, 2005: 6). Bu nedenle, Fransa'nın Soğuk Savaş'taki deniz stratejisi, İngiltere'nin NATO ile bütünleşme modelinin tam tersi yönünde gelişmişti. Fransız Donanması, ittifakın ihtiyaçlarından ziyade, ulusal bağımsızlığı garanti altına alacak kabiliyetlere öncelik vermişti. Bu bağlamda iki temel yetenek öne çıkmıştı:

1. Bağımsız Nükleer Caydırıcılık: *Force de frappe*'nin (Nükleer Vurucu Güç) deniz ayağı, Fransız stratejik kültürünün somut ifadesiydi. Kıtalararası balistik füze taşıyan nükleer denizaltıların (SSBN) inşası, Fransız savunma sanayii tarafından bağımsız olarak gerçekleştirildi ve bu denizaltılarda kullanılan M-45 nükleer füzeler tamamen Fransız yapımıydı.

2. Güç Projeksiyonu: İngiltere'nin uçak gemisi sayısını azaltmasının aksine, Fransa tam kapasiteli uçak gemileri inşa etmeyi sürdürmüştü. Bu gemiler, NATO'dan bağımsız olarak, özellikle Akdeniz'de ve eski sömürgelerinde ulusal çıkarları koruma ve güç projeksiyonu kabiliyetini temsil etmekteydi.

General de Gaulle'ün 1966'da NATO'nun entegre askeri yapısından çekilme kararı, bu bağımsız yolun en radikal dışavurumu olmuştu. Fransa için deniz gücü, ittifak içinde uzmanlaşmaktan ziyade, ulusal egemenliğin ve küresel bir aktör olma statüsünün temel aracıydı.

Almanya ve daha küçük donanmalar: Kıyı sularının ustaları

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin savaş sonrası stratejik kültürü, “Batı'ya bağlılık” (*Westbindung*), savaş sonrası inşası ve “asla tek başına” şeklinde özetlenebilecek bir ilke tarafından belirlenmişti. Bu kültür, saldırgan bir güç olarak geçmişinden kesin bir kopuşu temsil etmekteydi. Bu nedenle, Alman Donanması (*Bundesmarine*) kendisini, ittifak savunmasının bir uzantısı, bir *Bündnispartner* (ittifak ortağı) olarak konumlandırmıştı.

Bu kimlik, onları, NATO'nun genel stratejisi içinde mükemmel uyum sağlayan, savunma odaklı, bölgesel uzmanlıklara yöneltmişti. Almanya'nın coğrafi konumu, onu Baltık Denizi'ndeki Sovyet donanmasının ilk ve en önemli engeli haline getirmişti. Bu dar ve sığ denizlerdeki operasyonlar, büyük okyanus gemilerinden ziyade, firkateynler, hücum botlar ve özellikle mayın karşı tedbirleri gemileri gerektirmekteydi. Alman Donanması, bu alanda bir dünya lideri haline gelmişti. Benzer şekilde, Hollanda ve Belçika gibi diğer küçük deniz güçleri de küresel iddialardan vazgeçerek, İngiliz Kanalı ve Doğu Atlantik'te DSH ve mayın harbi gibi özgün alanlarda olağanüstü yetenekler geliştirmişti (Till, 2009). Bu uzmanlaşma, kaynakların verimli kullanımını sağlarken, aynı zamanda NATO'nun genel deniz gücünü, ABD'nin okyanus filosunu tamamlayacak şekilde muazzam derecede güçlendirmişti. Bu ülkeler için deniz gücü, ulusal prestij aracı değil, kolektif güvenliğe rasyonel, yüksek vasıflı ve güvenilir bir katkı anlamına gelmekteydi.

Sonuç olarak, Avrupa deniz kuvvetlerinin Soğuk Savaş yapılanması, tek tip bir modele indirgenemeyeceği değerlendirilmektedir. İngiltere'nin pragmatik uzmanlaşması, Fransa'nın bağımsız *grandeur* arayışı ve Almanya ile müttefiklerinin ittifak odaklı özgün uzmanlıkları, her bir ulusun tarih, coğrafya ve kimlikle şekillenen stratejik kültürlerinin doğrudan bir yansıması olarak ön plana çıkmaktaydı.

Çok Uluslu Entegrasyon: NATO'dan EUROMARFOR'a

Avrupa donanmalarının Soğuk Savaş boyunca gösterdiği ihtisaslaşma ve iş birliği çabaları, savaşın sona ermesiyle birlikte daha kurumsal ve siyasi bir boyut kazandı. Soğuk Savaş'ın bitimi, Avrupa güvenliğinin büyük ölçüde ABD'ye dayalı yapısını sorgulamaya açmıştır ve Avrupa'nın kendi savunma kabiliyetlerini geliştirme sürecini hızlandırmıştır (Zhussipbek, 2009). Bu süreç, deniz alanında, NATO'nun kanıtlanmış çok uluslu modellerinden,

Avrupa Birliği (AB) bünyesinde oluşturulan yeni yapılara doğru bir evrimin kapısını aralamıştır.

NATO'nun daimî deniz kuvvetleri: İş birliğinin temel taşları

Soğuk Savaş'ın başlarında, henüz resmi bir NATO Deniz Komuta Teşkilatı bile yokken, çok uluslu deniz iş birliğinin temelleri İngiliz öncülüğünde atılan ortak tatbikatlarla atılmıştı. Bu erken dönem çabalar, müttefik donanmalar arasında ortak prosedürler ve karşılıklı çalışabilirlik (interoperability) geliştirmeyi amaçlamaktaydı (Till, 2009). Bu sürecin en somut meyveleri, NATO'ya bağlı daimî deniz görev gruplarının kurulması olmuştu.

İlk olarak 1967'de, NATO Atlantik Daimî Deniz Kuvveti (Standing Naval Force Atlantic - STANAVFORLANT) faaliyete geçti. Bu oluşum, ABD, İngiltere, Hollanda, Almanya, İtalya, İspanya, Türkiye ve Yunanistan gibi üye ülkelerden dönüşümlü olarak görevlendirilen bir muhrip veya fırkateynin daimî olarak bir araya gelmesiyle oluşmaktaydı. STANAVFORLANT'ın başlıca görevi, caydırıcılık sağlamak, NATO'nun hızlı müdahale yeteneğini göstermek ve müttefik gemileri arasında ortak eğitim ve uyumu geliştirmek olmuştu. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra bu model, 1992'de NATO Akdeniz Daimî Deniz Kuvveti (Standing Naval Force Mediterranean - STANAVFORMED)'nin kurulmasıyla Akdeniz'e de taşınmıştı ("NATO's Standing Naval Forces", 2023). Bu daimî kuvvetler, Avrupa deniz kuvvetlerinin onlarca yıllık ortak eğitim ve iş birliği birikiminin en ileri seviyedeki ürünüydü ve müttefik denizciler için paha biçilmez bir tecrübe sağlamıştı.

Soğuk savaş sonrası dönem ve Avrupa güvenlik ve savunma politikası'nın (AGSP) yükselişi

1990'lı yıllar, Avrupa'nın savunma mimarisinde derin bir dönüşüme tanık olmuştu. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD'nin Avrupa dışındaki krizlere müdahale konusundaki istekliliğine dair soru işaretleri doğurmuştu. Bu belirsizlik, Avrupa'nın kriz yönetimi ve

askeri müdahale kabiliyetlerini geliştirmesinin gerekliliğini ortaya koymuştu. Bu ihtiyaç, 1999'da resmi olarak hayata geçirilen Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) altında kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştu ("About CSDP", t.y.).

AGSP'nin operasyonel temelini, 1992'de Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan Petersburg Bildirisi'nde tanımlanan görevler oluşturmuştu. Bu bildiriye, insani yardım ve kurtarma, barışı koruma ve çatışma önleme dahil olmak üzere kriz yönetimi operasyonlarına askeri güç kullanımı kabul edilmişti ("The Petersberg Tasks", t.y.).

EUROMARFOR: Avrupa deniz gücünün somut ifadesi

Petersburg görevlerinin deniz cephesindeki en önemli sonucu, Avrupa Deniz Kuvveti (European Maritime Force - EUROMARFOR)'nin kurulması olmuştu. Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz'in 15 Mayıs 1995'te Lizbon Deklarasyonu'nu imzalamasıyla resmîyet kazanan EUROMARFOR, AGSP'nin deniz bileşeni olarak tasarlanmıştı (EUROMARFOR, t.y.). Türkiye ve Yunanistan da 2001 yılında gözlemci statüsüyle bu yapıya katılmıştı (Zhussipbek, 2009).

EUROMARFOR daimî bir filo değil, üye ülkelerin mevcut deniz unsurlarından (uçak gemileri, amfibi gemiler, fırkateynler, destek gemileri) ihtiyaç halinde hızla oluşturulabilen çok uluslu bir görev gücüdür. Bu esnek yapı, onu NATO'nun daimî deniz kuvvetlerinden ayıran en önemli özelliktir. EUROMARFOR'un kuruluşu, Avrupa'nın NATO'ya alternatif bir yapı oluşturmaktan ziyade, onu tamamlayıcı ve Avrupa çıkarlarına yönelik operasyonlar yürütebilecek otonom bir deniz kabiliyeti geliştirme çabasını yansıtmaktadır.

Ancak, günümüzde Avrupa donanmaları, sınırlı kaynaklarla genişleyen bir görev yelpazesine baş etmek zorundadır. Stöhs (2018) bu ikilemi şöyle açıklar: "Avrupalı donanmalar, yoğunluk

spektrumunun alt ucundaki operasyonlarda başarılı olsalar da, geleneksel deniz savaşı yetenekleri... ciddi şekilde köreldi.” Bu kısıtlamaları aşmak için geliştirilen somut iş birliği örneklerinden biri, 1975 yılında Hollanda, Fransa ve Belçika'nın başlattığı “Tripartite” sınıfı ortak mayın avlama gemisi projesi olmuştur (aktaran Till, 2005: 319). Bu, onları zor bir stratejik seçime itmekteydi: sınırlı bütçelerini yüksek yoğunluklu savaş yeteneklerine mi yoksa denizdeki düzenin sağlanmasına mı ayırmalıydılar?

Bu kısır döngüyü kırmak için Avrupa donanmaları çok uluslu iş birliğine yönelmiştir. Germond'un (2008) teorik çerçevesiyle uyumlu olarak, “Küçük donanmalar, çok uluslu operasyonlara katılarak ‘aşağı’ statülerini aşabilir ve güvenlik projeksiyonu söylemine dahil olabilirler.” Stöhs (2018) de bu eğilimi doğrular ve “Avrupalı ortaklar arasındaki savunma iş birliği, yeni ortak stratejik yönergeleri, paylaşılan operasyonel ve doktrinel prosedürleri... kapsmalıdır.” diye ekleyerek iş birliğinin kapsamını genişletmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş döneminde Avrupa ülkelerinin deniz kuvvetleri, süper güçlerin gölgesinde kalan ancak deniz cephesinin vazgeçilmez bir unsuru olmayı başaran aktörler olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Bu makale, bu donanmaların rolünü, yalnızca niceliksel bir karşılaştırma üzerinden değil, stratejik kültür teorisi çerçevesinde şekillenen bir analizle inceleyerek, mevcut literatüre katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

Makalenin yönlendirici ilk araştırma sorusu şuydu: “İttifak yükümlülüklerinin (esas olarak NATO'ya), farklı ulusal stratejik kültürlerin ve savaş sonrası kaynak kısıtlamalarının kesişimi, Soğuk Savaş boyunca kilit Avrupa donanmalarının kuvvet yapısını ve stratejik önceliklerini nasıl şekillendirdi?” Araştırmanın bulguları, bu üç faktörün diyalektik bir etkileşim içinde olduğunu göstermiştir. NATO ve ABD stratejisi, Avrupa donanmaları için ortak bir zorunluluklar çerçevesi çizmiş; kaynak kısıtlamaları ise bu çerçeve içinde seçim yapmayı gerekli kılmıştır. Ancak, hangi seçimin yapılacağına karar veren temel belirleyici, ulusal stratejik kültür olmuştur. İngiltere, pragmatik stratejik kültürü gereği, ittifak içinde DSH uzmanı olarak konumlanmayı tercih ederek ABD ile özel ilişkisini güçlendirmiştir. Fransa, bağımsızlık odaklı kültürü nedeniyle, ittifakın kolektif yapısıyla çatışma pahasına ulusal nükleer caydırıcılık ve güç projeksiyon yeteneklerine yatırım yapmıştır. Almanya ve diğer küçük deniz güçleri ise, ittifak odaklı ve savunmacı kültürleri doğrultusunda, NATO'nun genel stratejisine kusursuz uyum sağlayan bölgesel ve özgün uzmanlıklar (mayın harbi, Baltık kontrolü) geliştirmişlerdir. Dolayısıyla, Avrupa donanmaları, ittifakın pasif birer unsuru değil, kendi tarihsel kimlikleri ve öncelikleri ışığında stratejik tercihler yapan aktif aktörler olarak ortaya çıkmışlardır.

İkinci araştırma sorusu ise şuydu: “Avrupa donanmaları, uzmanlaşma ve çok uluslu iş birliği yoluyla, süper güçlere kıyasla niceliksel yetersizliklerini telafi edecek niteliksel avantajlar yaratmayı nasıl başardı ve bunun Soğuk Savaş'ın genel deniz dengesi üzerindeki birikimli etkisi ne oldu?” Bu çalışma, cevabın, zorunluluktan doğan karmaşık bir “niteliksel iş bölümü”nde yattığını ortaya koymuştur. İngiliz DSH kabiliyetleri, Sovyet denizaltılarının Atlantik'te serbestçe hareket etmesini engellemeye yardımcı olmuş; Fransız bağımsız caydırıcılığı, Batı'nın nükleer yelpazesini çeşitlendirmiş; Alman ve müttefiklerinin kıyasal kontrol

uzmanlıkları ise Sovyet filosunun Avrupa'nın çevre denizlerinde manevra alanını kısıtlamıştır. Bu niteliksel katkılar, STANAVFORLANT ve STANAVFORMED gibi daimî NATO görev grupları ve nihayetinde Soğuk Savaş sonrası EUROMARFOR gibi oluşumlarla kurumsallaşmıştır. Birikimli etki ise, Sovyetler Birliği'nin karşısında yalnızca ABD Donanması'nı değil, son derece uyumlu, uzmanlaşmış ve kararlı bir Batılı denizciler koalisyonunu bulması olmuştur. Bu durum, deniz gücünün yalnızca gemi sayısı ile değil, aynı zamanda teknolojik üstünlük, doktriner yenilik ve siyasi dayanışma ile de ölçülebileceğini göstermiştir.

Bu makalenin temel katkısı, Soğuk Savaş'ın deniz cephesine dair ikili (ABD-SSCB) anlatıyı sorgulayarak, Avrupa donanmalarını analizin merkezine yerleştirmesidir. Stratejik kültür teorisini bu alana uygulayarak, Avrupa'daki farklı deniz kuvveti yapılanmalarının arkasındaki derin nedenselliği açıklamayı hedeflemiştir. Niceliksel olarak geride olsalar bile, Avrupa donanmalarının niteliksel uzmanlaşma ve çok uluslu entegrasyon yoluyla Soğuk Savaş'ın deniz dengesinde nasıl kritik bir “denge unsuru” (kuvvet çarpanı-force multiplier) işlevi gördükleri ortaya konmuştur. Bu niteliksel katkı, yalnızca operasyonel uzmanlıkla sınırlı kalmamış, ileri teknoloji ürünü savunma sistemlerinin geliştirilmesine kadar uzanmıştır. Örneğin, İngiliz nükleer denizaltı teknolojisindeki ilerlemeler, Fransız Exocet füzesinin küresel bir başarıya dönüşmesi veya Alman denizaltı ve torpido teknolojisinin ABD sistemlerine rakip olması, bu niteliksel avantajın somut kanıtlarıdır. Bu tarihsel analiz, aynı zamanda, günümüzde Avrupa'nın savunma otonomisi arayışlarının ve NATO içindeki iş bölümü tartışmalarının tarihsel köklerine ışık tutmakta ve geçmişten gelen derslerin çağdaş güvenlik politikaları için taşıdığı önemi vurgulamaktadır.

Açıklama

Bu makale için herhangi bir finansal destek alınmamış ve çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

About CSDP – Overview. (t.y.). *European External Action Service*.
Erişim tarihi: 15 Mayıs 2024,
from https://www.eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/index_en.htm
Apatay, Ç. (2012). *Akdeniz'de olup bitenler*. TÜYAP Yayınları.

Baer, G. (1996). Parameters of power: The US Navy in the twentieth century. İçinde: Rodger, N.A.M. (Ed.), *Naval Power in the Twentieth Century*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-13860-9_1

EUROMARFOR. (t.y.). History. Erişim tarihi: 15 Mayıs 2024, from <http://www.euromarfor.org/history.php>

Germond, B. (2008). *Les forces navales européennes dans la période "post"-guerre froide*. L'Harmattan.

Germond, B. (2016). Small navies in perspective: deconstructing the hierarchy of naval forces. In *Small Navies* (pp. 33–50). Routledge.

Gray, C. S. (1999). *Modern strategy*. Oxford University Press.

Grygiel, J. J. (2005). The dilemmas of US maritime supremacy in the early Cold War. *Journal of Strategic Studies*, 28(2), 187–216.

Gürdeniz, C. (2015). *Mavi Uygarlık: Türkiye denizcileşmelidir*. Kırmızı Kedi Yayınevi.

Johnston, A. I. (1995). Thinking about strategic culture. *International Security*, 19(4), 32–64. <https://doi.org/10.2307/2539119>

Lavery, B. (2013). *The Conquest of the Ocean*. DK Books.

NATO's Standing Naval Forces. (2023, Ekim 12). NATO Allied Maritime Command. Erişim tarihi: 15 Mayıs 2024, from <https://mc.nato.int/missions/standing-naval-forces>

Stöhs, J. (2018). Into the abyss? European naval power in the post–Cold War era. *Naval War College Review*, 71(3), 1–30. <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol71/iss3/4>

The Petersberg Tasks. (t.y.). European External Action Service. Erişim tarihi: 15 Mayıs 2024, from https://www.eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/petersberg/index_en.htm

Till, G. (2005). Holding the bridge in troubled times: The Cold War and the navies of Europe. *Journal of Strategic Studies*, 28(2), 309–337. <https://doi.org/10.1080/01402390500088379>

Till, G. (2009). *Seapower: A guide for the twenty-first century* (2nd ed.). Routledge. (Original work published 2004)

Yegorova, N. I. (2005). Stalin's conception of maritime power: Revelations from the Russian archives. *Journal of Strategic Studies*, 28(2), 157–186. <https://doi.org/10.1080/01402390500088329>

Zhussipbek, G. (2009). Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının tanımı ve düşünsel arka planı. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5(19), 71-88.